

Barevný koutek

Protože prosincové dny bývají barevně poněkud nevýrazné, pokusím se poslední letošní jazykový koutek trochu probarvit.

Barevnost je v našem vnímání světa obvykle spjata se světlem, zdravím, životem, rozmanitostí, krásou, veselím. To, co je barevné, chápeme jako pozitivní. Nebarevné (označované jako bezbarvé, bílé, šedé, šedivé, černobílé) představuje pro většinu z nás protiklad: smutek, nudu, živoření, jednotvárnost, nedostatek podnětů, tíži života, letargii. Přídavné jméno šedý je ve slovníku popsáno slovy: mající neurčitou, nevýraznou barvu popela; v přeneseném významu nezajímavý, nevýrazný, jednotvárný, nudný. Připomeňme obraty šedá realita, šedá teorie (co by byla šedá teorie bez zeleného stromu praxe).

Výraz barva je podle etymologů stará výpůjčka ze středohornoněmeckého varve (dnes Farbe). V češtině je slovo užívané již od 14. stol. v podobách barba a barva. Josef Jungmann věnuje ve svém slovníku slovu barva (psáno ovšem barwa) celou stránku výkladu. Základní význam popisuje takto: „Wlastnost těl, dle které od nich paprskové tak se odrážejí, že v očích gisté cjtěnj působí, čímž nowého prostředku nabýváme k tomu, abychom ona těla při světle rozeznali.“

Ve Slovníku spisovné češtiny objevíme u podstatného jména barva 6 významů. Vedle základních dvou, a to „zrakový vjem vyvolaný viditelnou složkou elektromagnetického záření“ (např. barvy spektra, barva lesa) a „barvivo, barvicí látka“ (vodová, olejová, nátěrová barva, míchat barvu), může slovo znamenat „zvukové zabarvení“ (neboli ténbr) hlasu či hudebního nástroje (skladby staví na barvách houslí a violoncella; podmanil si nás sametovou barvou hlasu). Rovněž jde o „symbol, odznak příslušnosti“: dříve to byli zbrojnoši v královských barvách, dnes hájí národní barvy především sportovci reprezentující stát. Slovo barva znamená i „přirozené zabarvení pleti“, říkáme ten má zdravou barvu; když se projdeš, máš hned lepší barvu; v publicistice se uplatňuje obrazné vyjádření lidí všech barev a vyznání, případně lidí všech národů a barev. Pro hráče karetních her má slovo barva význam „karty se stejným označením“, ustálené jsou obraty ctít barvu – ostatně některé z karetních výrazů se užívají i v přeneseném slova smyslu, např. nemají dost kuráže na to, aby šli s barvou ven.

Slovník spisovného jazyka českého nabízí navíc ještě barvu čili „krev“ v mysliveckém slangu (pes šel po barvě) a dětskou „hru na barvy“ (Pan čáp ztratil čepičku, měla barvu barvičku...).

Přídavným jménem barevný sdělujeme, že se něco týká barev, vedle čistě vztahového významu vyjadřujeme zejména význam „mající jinou barvu (jiné barvy) než bílou a černou“ (příkladem je barevný papír, barevné tužky) nebo také „mající jinou barvu, než je obvyklé“ – nabízejí se

příklady jako barevné sklo (nikoli čiré, průzračné), barevné kovy (neželezné), barevná propisovačka (jiná než modrá), barevné punčocháče (nikoli tělové barvy). V některých kontextech jde o význam „pestrý, mající výrazné barvy“ (nosí barevné oblečení). Psychologie pracuje s pojmem barevné slyšení – to je nejběžnějším druhem synestezie, při níž dochází k překřížení smyslových drah a počitek pak vyvolává reakci jiného smyslu, někdy více smyslů zároveň.

Výraz barevný také tvoří druhou část složených přídavných jmen, jejichž první částí bývá obvykle číslovka (jednobarevný, dvojbarevný, osmibarevný) nebo adjektivum vyjadřující vlastnost (mnohobarevný, stálobarevný, pestrobarevný). Jinou skupinu tvoří složená slova z první části barvo-, např. barvotisk, barvoslepy, barvo-luva (symbolika barev), barvožrout (odstraňovač starých nátěrů), také barvonosné médium, signál nebo fólie. Do příbuzných slov patří i adjektivum barvitý, užívané dnes hlavně v přeneseném významu – barvitě vyprávění je živé, pestré, rozmanité; odtud odvozené příslovce barvitě (něco líčit) a substantivum barvitost (pestrost, rozmanitost, výraznost, živost).

Zkuste si tipnout, s kolika předponami se pojí sloveso barvit. Slovník spisovného jazyka českého zachycuje tyto možnosti: dobarvit, nabarvit, obarvit, odbarvit, podbarvit, probarvit, přebarvit, přibarvit, vybarvit, zbarvit a zabarvit. Některé z nich mají variantu se zvrtným se, která posunuje jejich význam, např. vybarvit můžeme omalovánky, ale vybarvit se mohou rostliny nebo srst zvířat (vlivem dospělosti, zralosti, ročního období) a také člověk, který projeví skryté sklony, vlastnosti – ten se vybarvil nebo ukázal svou pravou tvář.

Myslím, že by nikomu nedalo příliš práce vzpomenout si na několik dalších obrazných vyjádření, která využívají přirovnání k jedné z barev, jimiž v neformálních projevech charakterizujeme lidské vlastnosti nebo popisujeme určitou situaci.

Věčný optimista se dívá na svět přes růžové brýle; věčný pesimista vidí všechno černě; kdo má po ránu dobrou náladu, vyspal se do růžova; závistivec je zelený/žlutý závistí; vznětlivý člověk je rudý vzteky; kdo se stydí, je červený jak (opařený) rak, jako pivoňka; člověk, kterému je nevolno, je bílý jako stěna, zelený jak sedma; splníme-li někomu všechna přání, sneseme mu modré z nebe; je-li něco (písemně) stvrzeno, je to černé na bílém; nevyhraněný člověk není černý ani bílý; tomu, kdo něco zlého provede, mnozí přejí, aby ho zavřeli, až zčerná; sjednocující prvek zdánlivě nesouvisejících věcí se vine jako červená nit; feministky, případně upjaté ženy jsou modré punčochy; opakuje-li se něco, je to to samé v bledě modrém; nový kolega v práci je zelenáč; rozhodujeme od zeleného stolu a stavíme na zelené louce, míváme černé myšlenky a někdy i černé svědomí...

1 Světlice barvířská (*Carthamus tinctorius*) je stará kulturní plodina, lidově nazývaná třeba planý šafrán nebo saflor. Z květů této jednoleté byliny se získává žluté a červené přírodní barvivo. Barvíři, tedy řemeslníci barvicí tkaniny, využívali různé rostlinné, živočišné a minerální látky. Zprvu se zboží dováželo z Orientu, od středověku se barvířské řemeslo provozovalo i v Evropě. Barevné tkaniny byly dlouho vzácné, proto se zpočátku užívaly jen k náboženským obřadům nebo při slavnostních příležitostech.

Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz (Otto Wilhelm Thomé 1885). Převzato z Wikimedia Commons, v souladu s podmínkami použití

Pokud bychom chtěli vyjmenovat všechny barvy a jejich odstíny, s nimiž se můžeme setkat jak v rostlinné, tak živočišné říši, potřebovali bychom o poznání větší prostor, než nám zbývá. Vedle bílé, černé a šedivé/šedé jsou to barvy duhy: červená, oranžová, žlutá, zelená, tyrkysová, modrá a fialová. Nepochybně si hned vybavíme i hnědou, rudou, vínovou, indigovou, růžovou, khaki, béžovou, okrovou, patrně i lososovou, nachovou, olivovou, purpurovou, citronově žlutou... Barevný model RGB vychází z kombinace červené, zelené a modré, obrázky v Živě se skládají ze čtyř barev – CMYK, pracuje se mimo jiné s názvy purpurová neboli magenta, azurová, tedy cyan. Navštívíme-li výtvarné potřeby nebo stránky nabízející barvy malířům, vynoří se bezpočet dalších možností.

Poslední řádky přenecháme opět Josefu Jungmannovi. Mezi příklady uvedenými u hesla barva objevíme přímo „barevné perly“: námodrání, názelená, osmahlá, pihawá, sklenná, smolná, klihová, tělná, umrlč, holubičková, kolčawová, lasicová, zemská, nebeská, oblaková, ohnivá...

Přeji čtenářům Živy příjemný a barevný nový rok.

Seznam použité literatury uvádíme na webové stránce Živy.